

הצעה לפעילות לימודית בהיסטוריה שפותחה על בסיס שיטת ההרכבה (JIGSAW)**

יחסה של הכנסייה הנוצרית ליהודי אירופה בימי הביניים
הכיתה: ז', חטיבת ביניים

אחד האמצעים להנעת התלמיד ללימוד ההיסטוריה הוא הפעלתו באמצעות הוראה המבוססת בחלקה על פי שיטת ההרכבה. שיטה זו דורשת מן התלמיד אחריות כפולה, משום שהוא גם לומד וגם מלמד.

להוראה בשיטה זו יתרונות רבים. הן בשל תרומתה לחיזוק הקשרים החברתיים בין תלמידים שונים בכיתה, והן משום שהיא מאפשרת למורה להקיף נושא (על תכניו, מושגיו ורעיונותיו) וללמדו בזמן קצר יחסית מזה הנדרש בשיטת ההוראה הפרונטלית. הפעילות בכללותה תיראה כך:

1. קבוצות אם או "מתמחים" – עבודה על טקסט אחד. כולם לומדים יחדיו.
2. קבוצות חדשות – עבודה על סוגי טקסטים שונים, כשכל תלמיד מלמד את שאר תלמידי הקבוצה.
3. איסוף נתונים על ידי כלל הכיתה והתייחסות לתת-הנושאים השונים ולקשר שלהם לנושא הכללי.
4. העלאת רשמים אישיים (של הרוצים בכך), בדבר החומר הכתוב שקיבלה כל קבוצה.

* ציפי אלדר היא חברת צוות היסטוריה באגף לתוכניות לימודים, משרד החינוך.
** בפיתוח הפעילות בשיטת ההרכבה (jigsaw) עוסקים במכון לקידום האינטגרציה החברתית באוניברסיטת בראילן.

הנושא שנבחר להדגמת דרך עבודה בשיטה זו, הוא: **יחסה של הכנסייה הנוצרית אל יהודי אירופה בימי הביניים** (מן המאה השביעית ועד למסע הצלב הראשון).
הזמן הנדרש כ-2-3 שיעורים.

יחידת ההוראה כוללת חמישה תת-נושאים כמספר הקבוצות בכיתה. ואלה הם:

- א. תקנות הכנסייה נגד היהודים מן המאה השישית ועד המאה האחת-עשרה
- ב. פולמוסים והתנצחויות בין נוצרים ויהודים
- ג. השניות ביחסים של מנהיגי הכנסייה אל היהודים
- ד. ר' אמנון ממגנצא
- ה. הכנסייה קובעת את מעמדם של היהודים כנחות לעומת הנוצרים.

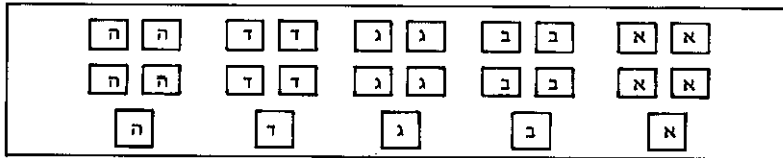
מהלך הפעילויות:

שלב א: הצגת הנושא

המורה יציג את הנושא הכללי "יחסה של הכנסייה הנוצרית כלפי היהודים בימי הביניים" ויסביר, כי לנושא זה יש היבטים אחדים המתבטא, בתכנים שונים, ובהם יעסקו בקבוצות*.
המורה יבהיר מה תהיה המטלה המיועדת לקבוצות השונות. זמן הצגת הנושא יהיה בין 5-10 דקות.
ואלה התכנים שיילמדו בקבוצות:
קבוצה א': תקנות הכנסייה נגד יהודים...
קבוצה ב': פולמוסים והתנצחויות בין נוצרים ויהודים וכן הלאה...

* התכנים המיועדים לכל קבוצה, במקרה זה, הם מתוך ספר הלימוד "תולדות ישראל והעמים", חלק ב' (מהדורה מחודשת) תשמ"ז. האגף לתכניות לימודים, משרד החינוך. אך מומלץ לצלם כל קטע כמספר התלמידים שבקבוצה ולחלקו, ולא להשתמש בספר הלימוד עצמו, בכך ניתן למנוע מתלמידים, הנוטים להיסחף אחר גירויים חיצוניים, לדפדף בספר או להתבונן בחומר שאינו רלוונטי לשיעור. מיותר להזכיר, כי המורה רשאי להביא תכנים גם ממקורות אחרים שאינם בספר הלימוד.

פעילות א' הכיתה נחלקת לקבוצות עבודה; רצוי שמספר התלמידים בקבוצה יהיה שווה. לכל תלמיד בקבוצה תווית, ועליה מסומן מספר הקבוצה (קבוצה א', קבוצה ב' וכו'). לקבוצות אלה נקרא בשם קבוצות האם או קבוצות המתמחים*.

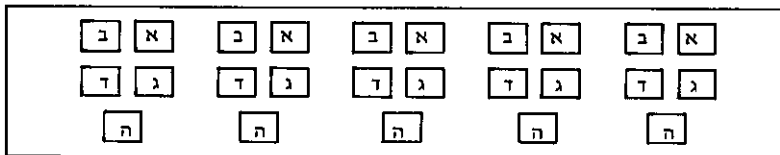
לאחר חלוקת התלמידים לקבוצות, תתמחה כל קבוצה בחומר הלימוד שניתן לה. כל קבוצה תקבל כרטיס ובו שאלות מנחות כלליות. לדוגמה:

- (1) מהם העניינים הנראים לכם חשובים בקטע? (מתחו קווים מתחת לקטעים)
- (2) רשמו את הנקודות העיקריות בקטע זה.

(בנספח מובאים שני כרטיסי פעילות כדוגמה). יש להקפיד, שהתלמידים ירשמו את התשובות באופן אחיד. (דבר זה חשוב בעיקר לתלמידים החלשים, כדי שיוכלו לפעול במהלך הבא.)**

בשלב זה, לאחר שתלמידי הקבוצה למדו את הנושא הייחודי לקבוצתם, יהיו הרעיונות העיקריים רשומים במחברתו של כל תלמיד ותלמיד.

פעילות ב' מקבוצות האם עוברים התלמידים לקבוצות חדשות. החלוקה תהיה הפעם כזו: כל קבוצה חדשה תהייה מורכבת מנציג אחד מכל קבוצות האם.

- * בכל קבוצה יהיו לפחות חמישה תלמידים.
- ** ראה על כך בהמשך.

בפעילות זו יתפקד כל תלמיד כמלמד וכלומד. לדוגמה:
תלמיד מקבוצה א ילמד את כל ארבעת התלמידים האחרים את הנושא
שהתמחה בו: "תקנות הכנסייה נגד היהודים..." הוא יספר מה הן הנקודות
העיקריות שהועלו בקטע. במקרה הצורך, יסתייע בכתוב במחברתו.

אחריו ילמד התלמיד שבא מקבוצה ב את שאר חברי הקבוצה את תוכנו של
הנושא: "פולמוסים והתנצחויות בין נוצרים ויהודים..." וכך הלאה. בדרך זו
ילמדו כל 25 התלמידים בפרק זמן קצר חמישה נושאים, שכל אחד מהם הוא
מרכיב אחד של הנושא המרכזי.

כל אותה עת יעבור המורה בין הקבוצות ויסייע במקום הדרוש.* עם תום
הפעילות, יחזרו התלמידים לקבוצות האם ("המתמחים").

שלב ב: איסוף נתונים וסיכום

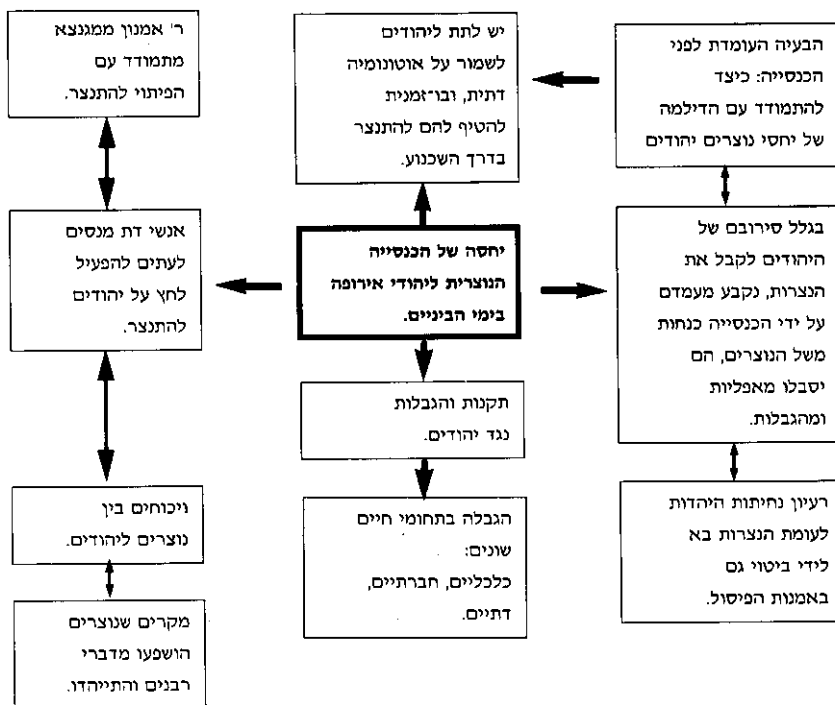
פעילות ג' (פעילות משותפת לכל הכיתה)
עתה, יחזור המורה שנית על הנושא המרכזי שהציג לפני התלמידים בתחילת
המשימה ואף ירשום זאת על הלוח:

יחסה של הכנסייה הנוצרית אל היהודים באירופה בימי הביניים

המורה יבקש מן התלמידים להציג את הרעיונות המרכזיים שבכל אחד מן
הנושאים שטופלו על ידם (ניתן לעשות זאת גם בצורת תרשים זרימה על
הלוח).

(ראה לוח בעמוד הבא):

* באחת הכיתות ניגשה המורה לאחת הקבוצות כדי לסייע לתלמידה חלשה. אולם
זו דחתה את העזרה ואמרה בביטחון: "אם אני עכשיו מורה אז תני לי ללמד
בעצמי כי אני יודעת".

פעילות זו תבחר לתלמיד הן את מקומו ותרומתו בתוך הקבוצה והן את חלקה של הקבוצה ותרומתה לבניית הנושא הכללי. נוסף לכך תתרום הפעילות המסכמת לפיתוח חשיבתו של התלמיד. הוא יוכל להבחין בין ההיבט האחד של הנושא שהוא התמחה בו בפעילות א לבין ההיבטים נוספים שהקבוצות האחרות טיפלו בהם. כמו כן יתברר לו במה תרמה קבוצתו להבנת הנושא המרכזי וכיצד נתוני המידע של קבוצה זו משתלבים במכלול המידע שהציגו תלמידי הקבוצות האחרות.

פעילות ד' התייחסות אישית לתלמיד

המורה יחליט על-פי שיקול דעתו, אם לקיים פעילות אחרונה זו שבה תופנה לתלמידים משימה אישית שאינה מחייבת, כמו: מי מבין התלמידים היה רוצה להתייחס למשפט אחד, לקטע, לשורה שהרשימה אותו באופן מיוחד, ולהסביר מה הרשים אותו במשפט זה.

מטרת פעילות זו היא לאפשר למורה להתייחס אל התלמיד כאל אישיות אוטונומית, היכול להביע את דעתו ללא קשר ומחויבות לקבוצתו.

נספח א: כרטיסי פעילות לתלמיד, כדוגמה לכרטיסים שיינתנו בפעילות א'.
(כרטיסים אלה נלקחו מחוברת הפעילויות לתלמיד: "תולדות ישראל והעמים"
חלק ב'. תל"י מעלות).

לדוגמה

תקנות הכנסייה נגד היהודים (מן המאה השישית עד המאה האחת-עשרה).

קרא את תקנות הכנסייה נגד היהודים, ורשום את התקנות המתאימות לכל אחד מן התחומים האלה.*

אפליה חברתית _____

פגיעה בפרנסה _____

הגבלה בחופש התנועה _____

הגבלות במשלוח יד ובפרנסה _____

פגיעה במעמד אזרחי _____

כרטיס נוסף לדוגמה

הכנסייה קובעת את מעמדם של היהודים

1. התבונן בתמונת שני הפסלים: הסינגוגה והאקלזיה. בתמונה זו בא לידי ביטוי הרעיון של ניצחון הנצרות על היהדות.

א. ציין: איזו דמות מסמלת את הנצרות? _____

ואיזו דמות מסמלת את היהדות? _____

ב. התבונן שוב בשתי הדמויות, שים לב לכל הפרטים כמו לבוש, אביזרים, צורת הגוף (וכיוצא באלה).

עתה ערוך השוואה בין שתי הדמויות. תוכל לעשות זאת בעזרת הטבלה.

* לעתים תקנה אחת מתאימה גם לשני תחומים.

היחידות המושפלת	הנצרות המנצחת
עומדת כפופה	עומדת זקופה

נספח ב: התכנים המיועדים לקבוצות העבודה

א. תקנות הכנסייה נגד היהודים מן המאה השישית ועד המאה האחת-עשרה.

כדי לממש את תכניות ההשפלה והדיכוי, פרסמו מנהיגי הנצרות תקנות, שמטרתן הייתה כפולה:
האחת: להגביל את היהודים בתחומי חיים שונים: בכלכלה, בחברה ובמעמד אזרחי.
והשנייה: המיגבלות שמטילים על היהודים ומעמדם הנחות יאלצו אותם לבסוף להתנצר.
לפניך תקנות אחדות שהתפרסמו בין השנים 538 ל-1078.

אסור ליהודים להיראות במקומות ציבור כל ימי 'שבוע הייסורים'
ובפרט כל שלושת הימים האחרונים; וכשמעבירים לפני בתייהם את הצלמים הקדושים – על היהודים לסגור את חלונותיהם ודלתות מעונותיהם.

(מהחלטות הוועידה באורליאן, שנת 538)

אל יעז יהודי להשתדל אצל המלך בדבר משרה בצבא או בפקידות הנוצרים...ואם ינסה לעשות כדבר הזה, חובה על הבישוף של העיר ההיא, אשר בא נשא היהודי משרה, בניגוד לחוקי הכנסייה, לנצר אותו ואת משפחתו.
(מוועידת הכנסייה בפריס, שנת 614)

* שבוע הייסורים – השבוע החל לפני תג הפסחא (שבו התייסר ישו על פי הברית החדשה).

שום נוצרי בל ישהה (יתעכב) בבית אחד עם יהודים, ולא יסעד אתם יחד.
(מוועידת הכנסייה, שנת 1050)

אסור ליהודים להחזיק בביתם מיניקות נוצריות, משרתים ומשרתות, עבדים
ושכירי יום נוצריים.

(מהחלטות ועידת הכנסייה ברואן, שנת 1074)

אין למנות יהודים לפקידים על הנוצרים.

(מוועידת הכנסייה ברומא, שנת 1078)

ב. פולמוסים והתנצחויות בין נוצרים ליהודים

מן המאה הרביעית ואילך נהגו נוצרים ויהודים להתפלמס (להתווכח) ביניהם.
הפולמוסים האלה התנהלו בין אנשי כנסייה ורבנים. אחת מטענות הנוצרים
הייתה זו: אלוהים נטש את עם ישראל ובחר בבנו ישו. לפיכך, אנחנו הנוצרים
העם הנבחר של אלוהים, ותורתנו היא תורת האמת.

ההוכחה לכך, המשיכו הנוצרים לטעון, היא מצבם הקשה של היהודים,
בהשוואה למצבם הטוב של הנוצרים; היהודים פזורים בכל העולם, ללא ארץ,
ללא מלך וללא צבא. ליהודים אין זכויות, ובכל מקום הם מיעוט נחות ומקופח.
אך סבלם הוא גם עונש על שנתנו ידם להריגת ישו. היהודים לא טמנו ידם
בצלחת, והשיבו בלהט למתווכחים. תשובתם הייתה: אנחנו מפוזרים בגולה
מפני חטאינו, אך לא מפני שאלוהים נטש אותנו. אנו מצפים לבואו של המשיח
ולגאולה, כמו שנאמר:

"כה אמר ה': הנה אני לוקח את בני ישראל מבין הגויים אשר הלכו
שם, וקיבצתי אותם מסביב והבאתי אותם אל אדמתם..."
(יתזקאל ל"ז, 21).

הנוצרים, המאמינים בכתבי הקודש, הביאו גם הם פסוקים מהתנ"ך,
המלמדים כי המשיח כבר בא לעולם בדמות של ישו, שהוא גם בן-האלוהים.
בתחילה נשאו ויכוחים אלה אופי סובלני, והם נערכו ברוח טובה. אך מאוחר
יותר, מהמאה התשיעית לסה"נ, הלך והחריף יחסה של הכנסייה ליהודים.

מנהיגי הכנסייה חששו בעיקר מפני השפעת יהודים על נוצרים, והייתה להם
סיבה לחשש זה: בין הנוצרים שהושפעו מהיהודים והתגיירו היו כמרים
נוצריים בעלי שם. ידוע על כומר בשם בודו, שהיה בחצרו של לואי החסיד.

הוא פגש יהודים, התווכח עמם, ולבסוף התגייר (בשנת 838). בודו שינה שמו לאלעזר ותקף בחריפות את הכנסייה הנוצרית. את דעתו על הנצרות הביע במכתב אל חברו, איש דת נוצרי. וכך כתב:

"אני נטשתי אמונה שהייתה מגונה, דוחה, משקרת, ארורה, איומה ומאוסה, משוקצת ומתועבת".

אין להתפלא אפוא שדבריהם של בודר־אלעזר וגרים אחרים שעשו כמוהו, עוררו כעס וחרדה בקרב הנוצרים. מעתה החלו מנהיגי הכנסייה להתנגד לפגישות בין נוצרים ליהודים. נוסף לכך ניסו בדרכים שונות להשפיע על יהודים להתנצר, ולעתים אף כפו עליהם את הנצרות בכוח.

ג. השניות ביחסים של מנהיגי הכנסייה אל היהודים

השליטים הנוצריים העניקו אמנם "כתבי זכויות" ליהודים, אך חייהם של היהודים לא היו קלים. ראשי הכנסייה פרסמו מדי פעם בפעם חוקים ותקנות נגד היהודים. מדוע! מאז הפכה הנצרות להיות דת מרכזית בעולם הרומאי (בשנת 313) התלבטו מנהיגי הכנסייה בשאלה: מה לעשות ביהודים שאינם רוצים להתנצר? האם ינסו לכפות עליהם לקבל את הנצרות? או שמא מוטב שיחכו בסבלנות עד שהיהודים יחליטו בעצמם להתנצר? ואולי צריך לנהוג כלפיהם בדרך אחרת? דוגמה ללבטים כאלה נוכל למצוא, למשל, במכתב ששלח הארכיבישוף של העיר מגנצא אל האפיפיור לאיו ה-7, בשנת 938. במכתבו שאל הארכיבישוף את האפיפיור, כיצד עליו לנהוג ביהודי עירו, מגנצא: האם עליו להכריחם להתנצר, או שמוטב לו לגרש אותם מתוך העיר? על כך השיב לו האפיפיור במכתב ששלח למגנצא:

על דבר היהודים אשר שאלתם את דעתנו, מה עדיף: אם להכניעם לאמונתנו הקדושה או לגרשם מעריכם? אנחנו מוסרים לכם את דעתנו, שלא תחדל מלהטיף להם במתינות ובכל החריפות והשכל האלוהי את האמונה בשילוש הקדוש... "אולם אם לא יאבו (לא ירצו) להאמין, גרש תגרשו אותם בהסכמתנו מעריכם, כי אין אנחנו צריכים להיות בחברה אחת עם שונאי האלוהים... אולם אל "תטבילו" אותם בחזקה נגד רצונם.

* השילוש הקדוש – אמונת הנוצרים באל, בבן (ישו) וברוח הקודש.

עמדה שונה מזו נקט אפיפיור אחר, שחי במאה ה־11. את עמדתו קבע במכתב ששלח אל נסיך בדרום צרפת:

"תדע שרצוננו הוא שתגן על היהודים המתגוררים תחת שלטונך; שלא ייהרגו. שכן אין האלוהים שמח לשפיכות דמים".

מתוך הדברים האלה מתברר, כי אבות הכנסייה התחבטו בשאלה כיצד להתייחס ליהודים. מצד אחד קבעו שאין לנצר את היהודים בכוח, אך מצד שני קשה היה להם להשלים עם כך שהיהודים החיים בקרבם מסרבים בהתמדה לקבל את הדת הנוצרית.

ד. ר' אמנון ממגנצא

כוהני דת מקומיים ניסו פעמים לנצר בכוח יהודים. הם היו מעוניינים לנצר במיוחד אישים יהודיים, בעלי תפקיד ציבורי. בדרך זו, כך הם קיוו, יתנצרו גם יהודים אחרים. על ניסיון מעין זה תוכל לקרוא בסיפור הבא. המסורת מספרת על ר' אמנון (שחי בסביבות 1000 לסה"נ), שהיה "גדול הדור ועשיר ומיוחס ויפה תואר". ההגמון* של מגנצא ושרי העיר ניסו להשפיע עליו שימיר את דתו. אך ר' אמנון סירב בכל תוקף לשמוע להם. שוב ושוב הפצירו בו ר' אמנון ודחקו בו, עד שפעם אחת אמר להם: "תנו לי שלושה ימים להחליט בדבר". ר' אמנון השיב להם כך, כי רצה לדחותם. כשחזר רבי אמנון לביתו הצטער מאוד שלא השיב להגמון מיד תשובה ברורה, שאינו מוכן להתנצר.

שלח ההגמון את עוזריו שיביאוהו, אך ר' אמנון סירב לבוא. כעס ההגמון ושלח שנית לקרוא לר' אמנון, והפעם הביאוהו בכוח אל ביתו של ההגמון. שאלו ההגמון: "מדוע לא באת כשקראתי לך?" השיב לו ר' אמנון: "אמנם חייב אני בדין. והלשון שאמרה שלאחר שלושה ימים תיתן תשובה ולא השיבה מיד בשלילה – תיכרת". ההגמון ענה לו: "לא הלשון תיכרת אלא אברי גופך". ציווה ההגמון לאנשיו, ואלה כרתו את ידיו ורגליו של ר' אמנון.

פצוע ופגוע הוחזר ר' אמנון לביתו שבשכונת היהודים. המקרה הזה אירע לפני ראש השנה. בבוקר החג ביקש ר' אמנון שיביאוהו לבית־הכנסת, ושם אמר

* הגמון – מראשי הכנסייה

לחזן לחדול מתפילתו. החזן מילא אחר בקשת ר' אמנון, וכך עשו גם כל המתפללים. בבית הכנסת הושלך הסו!
ואז נשמע קולו של ר' אמנון: "ובכן לך תעלה קדושה ונתנה תוקף קדושת היום", כשסיים את התפילה, יצאה נשמתו.

ה. הכנסייה קובעת את מעמדם של היהודים כנחות לעומת הנוצרים

למעשה, נקטה הכנסייה עמדה, שחייבה את היהודים לחיות חיי דיכוי והפליה, כדי שמעמדו הנחות של היהודים יזכיר תמיד כי הנצרות היא הדת המנצחת, ואילו היהדות היא הדת המובסת.
רעיון זה בא לידי ביטוי גם באמנות הפיסול בכנסיות. התבוננו בשני הפסלים ודונו ביניכם, כיצד מתוארת כל דמות והאם הצליח הפסל לבטא את הדברים שנאמרו בראשית הקטע?

שני פסלים שהוקמו בכנסייה, בעיר טרייר שבגרמניה מן המאה ה-13.

ביבליוגרפיה

- בונפיל, ר' (1980). היהודים והשטן בתודעה הנוצרית בימי הביניים. בתוך: אלמוג, ש' (עורך). **שינאת ישראל לדורותיה**, מרכז שזר.
בר־ששון, ח"ה (תשכ"ט). **תולדות עם ישראל בימי הביניים**, דביר.
דינור, ב"צ (1961). **ישראל בגולה א(1)**, דביר.
קנת־סטאו (1980). שינאת ישראל או אהבת הכנסייה: גישת האפיפיורים ליהודים. בתוך: אלמוג, ש' (עורך), **שינאת ישראל לדורותיה**, מרכז שזר.
רוקת, ד' (1980). אבות הכנסייה והיהודים בחיבורים כלפי חוץ וכלפי פנים. בתוך: אלמוג, ש' (עורך), **שינאת ישראל לדורותיה**, מרכז שזר.
רות, ס' (עורך). (1973). **ההיסטוריה של עם ישראל – תקופת האופל**, מסדה.
Bexer & Penna eds. (1971). Concepts in the social studies, *Bulletin*, 45, National Council For the social studies.